

EMLÉKEZZÜNK

Könyvek fogságban – és a szabadulás

A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek jelenlegi állománya megközelíti a nyolcszázezer tételt. S itt most ez alatt csak a történelmi vagy muzeális jelentőségű tárgyakat, iratokat stb. értjük. Emeljük ki most azokat a darabokat, amelyek iránt talán a legnagyobb az érdeklődés a közvéleményben: azaz az Oroszországba került könyveinket.

Történetüket minden erőltetés nélkül bibliai összefüggésbe állíthatjuk. Szó van egy helyen az evangéliumokban arról, hogy aki meg akarja tartani az életét, elveszti azt. Ezek a könyvek azért vesztek el, mert minden áron meg akarták őket őrizni. 1938-ban százezer-százötvenöt könyvtári kötet és kézirat közül kiválogattak 1373 nyomtatványt, valamint néhány kéziratot, és Budapestre szállították. (Összesen 172 kötetet tett ki ez az állomány. Azért ennyit, mert a régebbi időkben a rövidebb, néhány oldalnyi terjedelmű műveket a tulajdonos egybe kötötte.) Az 1373 műnek a nagyobb része 20-30 oldalas nyomtatvány, igen sok közöttük az egyetemi értekezés. A külföldi egyetemeken megfordult magyar diákok az általuk tartott egyetemi disputák anyagát kinyomtatatták támogatóiknak szóló ajánlással, és haza küldték ajándékba.) Nos, elhelyezték ezeket a köteteket a fővárosban, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület széjében. Egy másik pénzintézet, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank pánccéltermében pedig a közönségesen lengyel Bibliának nevezett Sárospataki Kódexet (XV. század), az iskola első anyakönyvét (XVII. század), Pálóczi Horváth Mária végrendeletét s egy 50 darabból álló aranyérem-kollekciót helyeztek „biztonságba”. A Kultuszminisztérium tanácsára cselekedtek így, mert az I. bécsi döntés kapcsán háborús konfliktustól tartottak, s mint határmenti gyűjteményt a veszélyeztetettek közé sorolták a Kollégium értékeit. Magyarország belesodródott a háborúba, az anyag visszahozatalát ezért halogatták. Meg voltak győződve arról, hogy Budapest viszonylagos épségét a nagyhatalmak garantálni fogják. Mint tudjuk, másképpen történt. A széfet természetesen feltörték, és – az őrzés helyéből következtetve – a könyveket különösen értékesnek ítélvén sok más kulturális kincsel együtt a Szovjetunióba szállították. Ugyanakkor Sárospatakon egy darab irat sem tűnt el a Gyűjtemények állományából. A Budapesten „biztonságba” helyezett műveket esetlegesen válogatták ki, de mindegyik külön-külön a ritkaságok közé sorolható. A legérdekesebbnek számít bizonyos szempontból Pálóczi Horváth Mária végrendelete. Ezt minden bizonnyal azért tartották különlegesen értékesnek eleink, mert arra számítottak, hogy a felvidéki területek visszatérése után érvényesíteni lehet a tulajdont a testamentumban megjelölt s Trianon után elidegenített ingatlanokra nézve.

A front elvonulása után a patakiak utánajártak értékeiknek, de azoknak csak hült helyét találták. Igaz kalandos úton, az elveszett együttes három példánya visszakerült Patakra. Kettő a bank pincéjében volt a szeméthalomban, ez a Kollégium ma ismert első anyakönyve, melyben az első bejegyzés 1615-ből származik. Ugyanitt találták meg Horváth Mária végrendeletét. A másik „hazatalált” mű egy Vizsolyi Biblia (1590). Ezt egy szovjet katona adta egy magyar vasutasnak „ajándékba”, aki a Teleki téri ócskapiacra értékesítette. Valószínűleg a vásárló volt az, aki felfedezve a pataki pecsétet, a Bibliát visszajuttatta a Kollégiumnak. Ez a Biblia egykor nevezetes személyiség, a murányi Venusz, vagyis Széchy Mária tulajdonában volt. A lengyel Bibliának és az aranyérme-gyűjteménynek azonban nyoma veszett mind a mai napig.

Elődeink a politikai rendőrség bevonásától a diplomáciai kapcsolatokig mindent megtettek a gyűjtemény felkutatása érdekében, 1945 augusztusában azonban azt a választ kapták, hogy felesleges minden további lépés, a különleges értékek elvesztek. A kérdésről évtizedekig beszélni sem lehetett, pedig a Kollégiumnak dokumentált bizonyítékok álltak rendelkezésre arról, hogy az eltűnt könyveket a Szovjetunióban kellene keresni, azonban csak 1991-ben és azt követően került nyilvánosságra, hogy Oroszországban Magyarországról származó műkincseket őriznek. Természetesen nemcsak a sárospataki könyvekről van szó, hanem sok más köz- és magángyűjteményből származó és különféle természetű kulturális értékről. Többek

között azonosítható a híres Hatvany-gyűjteménynek és a Herzog Mór Lipót tulajdonában lévő kollekciónak több darabja, de bajban lennénk, ha fel kellene sorolni a százezres darabszámú anyagot. 1991-et követően hosszú és bizonyos tekintetben kalandos történet során sikerült azonosítani a pataki könyvek őrzési helyét. Ez Oroszország negyedik legnagyobb könyvtára, a Nyizsnij Novgorodi (korábbi nevén Gorkij) Állami Megyei Általános Tudományos Könyvtár.

Talán nem kell magyarázni, hogy a négy évtizedes szovjet megszállás idején semmi sem kerülhetett a közvélemény elé a háború során elvitt kulturális javak sorsáról. „Magasabb körökben” azonban szó eshetett ezekről, mert 1972-ben Magyarország visszakapott 15 festményt a Szovjetuniótól. Oroszországban általában úgy vélekednek, hogy amit a háború során elvittek, az ellenértékül szolgál az elpusztult orosz javaknak. A pataki könyveket – és minden más kulturális értéket – ilyen hadizsákmánynak tekintettek, annak ellenére, hogy Magyarország 1945 és 1953 között kétszázmillió dollár értékben jóvátételt fizetett a Szovjetunióknak.

A jég csak lassan olvadt az ügy körül, a magyar–orosz kapcsolatok is mélyponton voltak a 1990-es évek elején. 1992. november 11-én mégis aláírta a magyar és az orosz kulturális miniszter Budapesten azt a dokumentumot, amely jogi alapot teremtett a II. világháború során a másik ország területére került kulturális értékek visszaszolgáltatására. Ez 1993-ban lehetővé tette, hogy a korábban azonosított helyen, tudniillik Nyizsnij Novgorod könyvtárának állományában felkutassák a pataki könyveket. Mindent elmond az ügy igen összetett és bonyolult voltáról, hogy az első kötet felfedezésétől a csaknem teljes állomány azonosításáig öt évnek kellett eltelnie. Az oroszok igen érzékenyen reagáltak a magyar kezdeményezésre, vendégszeretetben nem volt hiány, de a kérdésről nem akartak beszélni, még kevésbé arról, hogy a szakértői csoport dokumentumokat vegyen a kezébe. Ha ilyenekről volt szó, nagyon egyszerűen a „nem” vagy „nincs” kifejezésekre korlátozta a mondanivalóját az orosz fél. Nyizsnij Novgorodban a katalógusok átnézését megengedték, de ott nem találták nyomát a pataki könyveknek. Majd egy kiállítás megnézésére invitálták a magyar küldöttséget, ahol egy ismeretlen hölgy egy kis könyvecskét adott át diszkréten a küldöttség egyik tagjának. Ez a mű egy tudományos ülés anyagát tartalmazta, benne olyan tanulmánnyal, mely a könyvtárban található nyugat-európai kiadványokról ad számot. Többek között megemlítték egy művet, mely szerepelt a pataki listán. Ez volt az első kötet, amelyet a nagykövetünk (dr. Nanovszky György) vezetett magyar küldöttség felfedezett: Boetius *De consolacione philosophiae* (Nürnberg, 1473; ősvymtatvány!) című műve. Amikor a nagykövet rámutatott a tanulmánykötetben szereplő mű címére, már nem lehetett azt mondani többé, hogy „nincs”. Még egy ideig húzták az időt, de az áttörés megtörtént. Ez volt a kezdet, amit magyar részről hatékony szakmai munka követett. Ebben a rendkívüli munkában oroszlátnrészt vállalt és elvégeztetetlen érdemeket szerzett dr. Mayer Rita, aki 1991 és 1999 között a moszkvai magyar kulturális intézet igazgatója és a magyar nagykövetség kulturális tanácsosa volt, ma pedig a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma főtanácsosa. A második szakértői látogatásra 1995-ben, a harmadikra 1998-ban került sor. Ezzel párhuzamosan a magyar–orosz munkacsoport öt egyeztető tárgyalást tartott. A pataki könyvek listája 1997-ben Moszkvában jelent meg „Trofejnüe knyigi” címmel.

A pataki könyvek listája 1997-ben Moszkvában jelent meg „Trofejnüe knyigi” címmel. Egyébként nagyon érdekes ezzel kapcsolatosan, hogy az oroszok kérésre le kellett fordítani orosz nyelvre az összes műnek a címét. Természetesen előtte mi lefordítottuk a latin, vagy kisebb részben német nyelvű címeket magyarra. Miután a fordítás egyben ferdítés is, vagy valószínűséggel jó néhány műnek a címe alig közelíti meg az eredeti értelmet. Az a véleményem, hogy az oroszok vagy időhúzás érdekében kérték ezt, vagy pedig ellenőrizni akarták a törvényük szellemében, hogy nem kapcsolódnak-e ezek a művek a fasiszta ideológiához. Ez utóbbi természetesen teljességgel kizárt, hiszen ezek a dokumentumok zömükben XVI–XVII. századból származnak, kisebb részük a XV. századból való.

Korábban a hazai sajtóban napvilágot látott az a téves adat, hogy Borisz Jelcin már hozott volna Magyarországra néhányat a pataki könyvekből. Ez egészen bizonyosan nem történt meg. Azok a pataki könyvek, amelyeket a szakértői bizottság feltárt és azonosított, mind mostanáig Nyizsnij Novgorodban voltak. Orosz részről az illetékesek 134 kötetről akartak tudni, ennél ugyan többet sikerült azonosítani, *a magyar fél adatai szerint 146 kötetet*, de a teljes állomány még nem került elő.

A restitúcióról szóló oroszországi föderációs törvényt 1998-ban fogadták el, majd 2000-ben bővítették. Ez a törvény lehetőséget nyújt bizonyos „elszármozott” kulturális javak visszaszolgáltatására. Olyan értékekről van szó, „melyek vallási szervezetek vagy magán jótékony-sági intézmények tulajdonát képezték, kizárólag vallási vagy jótékony-sági célokat szolgálták, és nem szolgálták a militarizmus vagy a fasizmus ügyét”. Magyarország a pataki könyvek ügyében hivatkozott erre a törvényre. Ugyanakkor eleget kellett tenni annak a feltételnek is, miszerint Magyarország garantálja a háború során orosz területről ide került kulturális javak visszaszolgáltatását, ha ilyenek előkerülnének. Ezt az országgyűlési határozatot 2005. április 21-én fogadták el.

Az orosz alsóház (Duma) előbb három olvasatban elfogadta a pataki könyvek visszaszolgáltatásáról szóló törvénytervezetet. Utána a Föderációs Tanács jóváhagyta, majd 2006. február 2-án Putyin elnök is aláírta. A törvény február 8-án jelent meg, ezt követően 10 nappal emelkedett jogerőre. Számunkra ugyan eléggé érthetetlenül, de az orosz törvények a visszaszolgáltatott kulturális javak kapcsán bizonyos költségek felszámítását is lehetővé teszik, amelyek a javakat visszanyert felet terhelik. Ezt nem az orosz állam, hanem a novgorodi könyvtár jogosult kérni. Az összeg tekintetében nincs hivatalos információ, egyes források 400 ezer dollárról adnak hírt.

A könyvek hazaszállításának lebonyolításáról a Magyar Köztársaság moszkvai nagykövete tárgyalta. A könyvek 7 ládában, 2006. február 22-én érkeztek magyar földre, 23-án vette át a Tiszáninneni Egyházkerület elnöksége és a Református Kollégium közigazgatója. (Egyelőre 136 kötet, a maradék 10-ről további egyeztetések folynak).

A Tiszáninneni Református Egyházkerület – mint a Sárospataki Református Kollégium fenntartója – szerződést írt alá február 10-én a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumával, melynek értelmében a hazaszállított könyveket átadja a Széchényi Könyvtárnak bizonyos álagjavítási munkák végett, majd pedig a Nemzeti Múzeumnak, hogy ott kiállíthassák azokat. A kiállítás meg is nyílt március 1-én. Sárospatakra június végén érkeznek a kötetek, ahol szintén bemutatásra kerülnek, az ünnepélyes megnyitó július 16-án lesz. Ezt követően foglalják el régi, számukra mindig fenntartott helyüket, majd a pataki Nagykönyvtár végzi el a szükséges restaurálási munkákat is.

Az üggyel kapcsolatban sajtóvisszhangot kapott az a legenda, miszerint az orosz megszállás során Piotr Jegorov városparancsnok megmentette a Nagykönyvtár állományát, mert be-falaztatta a bejáratot. Néhai Újszászy Kálmán professzor úrtól annyit tudunk, hogy Jegorov parancsnok megsemmisítve a könyvtár dísztermét tisztelgett, majd távozott. Mindössze ennyi történt. Minden más kitaláció. Igyekszünk azonban a történeti kutatás eszközeivel utánajárni a dolognak, ám egyelőre többet nem mondhatok.

Azzal a szubjektív megnyilatkozással zárom e sorokat, hogy az a Szentimrei Mihály, aki a szakértői bizottság tagjaként végtelen nagy szaktudással és Patak iránti szeretettel tett meg minden lehetséges dolgot az ügy érdekében, valamint az egykori elődök, akik sosem nyugodtak bele a könyvek véglegesnek tűnő elvesztésébe, már a mennyei hazából szemlélték az Illustris Schola kincseinek hazatérését.

Dienes Dénes

Romániai magyar iskolázás a Ceaușescu-korszakban (1965–1989)

A többnemzetiségű Romániában a kisebbségi kérdés kezelésének egyik lényeges mutatója minden időben az anyanyelvű oktatás megvalósítása vagy annak valamilyen formában történő ellenzése volt.

Ceaușescu Romániájában a nemzetiségi jogok időnkénti hangoztatása gyakran szöges el-lentétben állt a nemzetiségek beolvasztására, az anyanyelvű oktatás megszüntetésére törekvő gyakorlattal. A korszak egyik jellegzetességeként az iskolapolitika irányát nem a nyilvános-ságra hozott törvények, rendelkezések szabták meg, hanem a titkos, gyakran szóbeli utasítá-

sok. Természetesen az iskolázás terén is érvényesült a román hintapolitika, a korlátozások és engedmények állandó változtatása.

1965 tavaszán Nicolae Ceaușescu hatalomra jutása után rövidesen kiderült, hogy a nemzetiségpolitikában továbbra is a nacionalista, magyarellenes elvek érvényesülnek. 1968-ban a nemzetközi politikában azonban olyan események következtek be, amelyek a román nemzetiségi politikát bizonyos engedményekre kényszerítették. Hároméves enyhülési időszak következett. 1968 júniusában a román pártvezetés tárgyalásra hívta a magyar értelmiségieket, majd októberben döntés született az ún. *Nemzetiségi Dolgozók Tanácsának* létrehozásáról, az oktatásügyi minisztériumban pedig nemzetiségi igazgatóságot szerveztek. Néhány magyar középiskola, amelyeket az elmúlt évtizedben román iskolákkal „egyesítettek”, most ismét önállósulhatott, több nagy múltú magyar iskola megünnepelhette alapításának évfordulóját, magyar iskolai diáklapok indultak stb.¹

1971 tavaszán Ceaușescu a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának ülésén hangsúlyozta, hogy „a fiatalok azon a nyelven tanulhassanak, amelyet a legjobban ismernek”.² A román nyelv és a nemzetiségek nyelvének oktatásáról azonban különböző hangsúllyal beszéltek: míg a nemzetiségi tanulók számára fontos feladatként jelölték a román nyelv alapos elsajátítását, addig a vegyes lakosságú helységekből élő román fiataloknak csak ajánlották a nemzetiségek nyelvének ismeretét.

A nemzetiségi tanácskozás elnöke *Péterfi István* az 1970/71-es tanév magyar iskoláiról a következő adatokat közölte: a tanév során 955 magyar nyelvű óvoda működött 37000 gyerekkel az 1337 magyar általános iskolában és tagozaton 157500 tanulót, a 91 líceumban 21106 tanulót tanítottak. Az elnöki tájékoztató óvatosan megállapította: „az egyes helyeken szükségesnek mutatkozik új óvodai tagozatok és magyar nyelvű iskolák létrehozása”.³

1971 ősztől a román nemzetiségpolitikában újabb változások történtek: kínai példára megkezdődött az ún. *kulturális forradalom*, előtérbe került a társadalom homogenizálásának terve. Az iskolákban a „politikai-ideológiai és kulturális-nevelő tevékenységre” helyezték a hangsúlyt, a nevelői kart Ceaușescu iránti hűségeskü letételére kényszerítették. Az 1970-es évek közepétől a magyarnyelvű oktatás mind nehezebb helyzetbe került, a magyar iskolák és osztályok száma fokozatosan csökkent.

Az 1973. évi 278-as törvény előírása szerint a nemzetiségi általános iskolában 25 tanulóval, a líceumban 36 tanulóval működhetett egy osztály.⁴ Kisebbségi létszámú osztályok engedélyezése a tanügy-minisztérium, a megyei tanfelügyelőség kénye-kedvétől függött, ezek a szervek gyakran a tanév kezdetéig bizonytalanságban tartották a kérvényezőket. Később azokat a szülőket, akik magyar osztályokba toborozták a gyermekeket nacionalista szervezkedéssel vádolták, ők a hatalom szerint „jogsértést” követtek el, ugyanis a magyar tanköteles gyermekeknek jogában állt a román iskolák választása és ettől nem lehetett őket eltéríteni.

A nemzetiségi osztályok nyílt *diszkriminációját* az 1973. május 3-án kibocsátott elnöki rendelet jelentette, mely előírta, hogy „mindazon településeken, ahol a nemzetiségek mellett románok is élnek, és ahol az együttlakó nemzetiségek nyelvén működő iskolák léteznek, függetlenül a tanulók létszámától, román tannyelvű tagozatokat vagy osztályokat kell létesíteni”. A román osztályok létesítését tehát nem kötötték létszámhoz, a magyar és más nemzetiségű V. osztály létesítéséhez a rendelet szerint a legalább 25 tanuló beiratkozására volt szükség.⁵

E diszkriminációs törvény következményeként a *szórványvidékekről* eltűntek a magyar általános iskolák és a *Székelyföldön* is egész sor helységben megszűnt az általános iskolák felső ta-

¹ A következő líceumok alapítását ünnepelték meg: 1968-ban a székelyudvarhelyi líceum 375., a csíkszeredai líceum 300., a székelykeresztúri líceum 175., 1971-ben pedig a zilahi líceum 325. évfordulóját. Vö.: Albert Dávid: Romániai magyar oktatás 1945–1989. Iskolakultúra, 1994/8.28. old.

² Nicolae Ceaușescu elvtárs beszéde a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának plenáris ülésén. Igazság, 1971. március 14.

³ A Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának plenáris ülése. Előre, 1971. március 14.

⁴ Ezek az osztálylétszámok komoly megszorításokat jelentettek, ugyanis az 1957–58-as tanévben a nemzetiségi V. osztály létesítéséhez 15 tanuló, a VI–VII. osztályhoz 10 tanuló elégséges volt. Vö.: *Bányai László*: A nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatása. Korunk 1957/12. 1624. old.

⁵ 1973. évi 703-as elnöki rendelet. Tribuna Școlii, 1973. május 19.

gozata és sorra létesültek a román osztályok. Kolozs megyében Széken egyetlen román gyermeknek szerveztek külön osztályt, *Körösfin* az iskola igazgatóját – e sorok íróját – a megyei tanfelügyelőség szóbeli megrovásban részesítette, mert a színmagyar községben nem létesített román osztályt.

A magyar tannyelvű óvodák elsorvasztása is megkezdődött: a magyar csoportok létesítését a szülőknek külön kérvényezni kellett, ha ezt emulasztották, gyermekeiket román csoportokba helyezték. Megfelelő felvilágosítás hiányában ez gyakran megtörtént.

A kolozsvári óvodákban a szülőket az igazgatók azzal az indoklással utasították el, hogy az intézményben nincs magyar csoport vagy nincs igény magyar csoportokra. Alkalmanként un. „vegyes” (kétnyelvű) csoportokat létesítettek, amelyeket a tanév folyamán megszüntettek, s a román csoportokba beolvasztottak.

A romániai magyar tannyelvű középfokú oktatásnak jelentős veszteségeket okozott az a törvény, amelyik elrendelte az elméleti líceumoknak *szaklíceumokká* való átalakítását anélkül, hogy figyelembe vette volna a nemzetiségek erre vonatkozó igényeit.⁶ Az enyhülés éveiben néhány szaklíceumban indultak ugyan magyar osztályok, de azok csak töredékében biztosították a magyar tannyelvű oktatást. Az önálló magyar elméleti líceumok fokozatosan megszűntek, az 1973–74-es tanévben a volt elméleti líceumok 70%-a már mint román tannyelvű szaklíceum működött, a 30%-a megmaradt elméleti líceumnak, részben magyar tagozattal.

A szaklíceumok szervezése a magyarság számára társadalmi téren is területvesztést jelentett: a létesített magyar osztályok ugyanis alacsony presztízsű szakokat képviseltek (mezőgazdasági, építőipari, könnyűipari), míg a román líceumokban a korszerű műszaki tárgyakat oktató elit szakokat (informatika, elektronika) szerveztek.⁷ A szaklíceumok magyar osztályaiiban a műszaki tantárgyak többségét is románul tanították, ugyanis az iskolaműhelyeket patronáló ipari egységek román műhelytanárokat küldtek ezeknek a tantárgyaknak a tanítására, azzal az indoklással, hogy magyar műszaki nyelvet ismerő mérnök-tanárok nincsenek.

Az 1976–77-es tanévtől kezdve a líceumi oktatásban újabb szervezeti változások következtek: a líceum négy osztályát két ciklusra osztották, a IX–X. osztályokat az általános iskolához (gimnáziumhoz) csatolták, a XI–XII. osztály líceumi osztály maradt, de az azokba való bejutást felvételi vizsgához kötötték. Ez az újabb átszervezés tovább rontotta a magyar tanulók továbbtanulási esélyeit: mivel a szaklíceumok nagy többsége román tannyelvű volt, az elméleti jellegű osztályok száma pedig egyre csökkent, a magyar tanulóknak a XI–XII. osztályokba való bejutásra mind nehezebben nyílt lehetőségük. Ez a területszűkítés a magyar humán értelmiségi utánpótlás forrásainak tudatos elapasztását is jelentette.

Ebben a helyzetben sok magyar nemzetiségű tanuló román tannyelvű oktatási intézményekbe kényszerült. Az 1977–78-as tanévben a hivatalos adatok szerint 55 642 magyar nemzetiségű középiskolás közül 29 028 (52,2%) magyar tannyelvű középiskolába, 26 614 (47,8%) pedig román középiskolába járt.⁸ Az 1979–80-as tanév adatai részletesebben tudósítanak: magyar nemzetiségűek közül román oktatási intézményben tanult 19 651 óvodás (magyarok 26,6%-a), 42 244 általános iskolás (18,3%), és 21 990 középiskolás (37,6%).⁹

Az anyanyelvű oktatás mindenkor központi kérdése a *román nyelv* tanítása volt, mely a nemzetiségi politika változásainak függvényében különböző súllyal jelent meg a tanügyi törvényekben. Az 1970-es évek második felében az állam nyelvének tanítása fokozatosan a homogenizálási politika eszközévé vált. Az utasítások egyre gyakrabban arra figyelmeztettek, hogy az iskoláknak nem az oktatás nyelvével, hanem annak tartalmával kell foglalkozniuk és az anyanyelven történő oktatásnak nem szabad oda vezetnie, hogy meggátolja a magyar fia-

⁶ 1966/2. számú törvény. RSZK Hivatalos Közlönye 1966. I. rész 41. szakasz.

⁷ Magyar tannyelvű osztályok indultak: a csombordi Mezőgazdasági Liceumban, a kolozsvári és sepi-szentgyörgyi Építőipari Liceumban, a székelyudvarhelyi és szásztrégeni Ipari Liceumban. Vö.: *Albert Dávid*: im. 28. old.

⁸ *Dr. Lőrincz László*: Közoktatásunk a forradalmi nevelés és testvériség szolgálatában. Tanügyi Újság, 1978. március 21.

⁹ Debreczeni Árpád: Anyanyelvű oktatás. In: A romániai magyar nemzetiség. Szerkesztette: *Koppándi Sándor*. Bukarest 1981. 192. old.

talokat a román nyelv elsajátításában. Az anyanyelvű oktatás reális problémáinak megoldása helyett, megkezdődött a román nyelvórák ugrásszerű emelése. A román nyelvet bevezették az elemi iskola első osztályába is, óraszámá egyenlő volt az anyanyelvi órák számával, sőt a IV. osztályban meghaladta azt.¹⁰ Igaz ugyan, hogy az V–VIII. osztályban a román nyelvet sajátos tantervek és tankönyvek alapján tanították, de a középiskolák felvételi vizsgáin a román iskolák tanterve volt az irányadó. Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy a magyar tanulók olyan tananyagból felvételiztek, amelyet az iskolában számukra nem tanítottak.

A középiskolák IX–XII. osztályában a román nyelvet egyenlő óraszámban tanították a magyar nyelvvel. A magyar nemzetiségű tantervek számára kötelező román nyelvtanfolyamokat szerveztek, amelyek vizsgával végződtek. Ez az erőltetett nyelvkutatási program, mely módszereiben nem számolt a nemzetiségi oktatás sajátos feltételeivel, nem érte el a célját és igen gyenge eredményeket hozott.

A magyar nyelvű oktatásügy számára állandó gondot jelentett a megfelelő minőségű magyar tankönyvekhez való hozzájutás. A magyar osztályokban használt tankönyvek többsége ugyanis a román kiadványok gyenge minőségű fordításai voltak. Szinte megoldhatatlan problémát okoztak a VIII. osztályos *történelem és földrajz tankönyvek*, amelyek azonosak lévén a román osztályokéval igen sok régi kifejezést (arhaizmus) használtak, ami miatt használhatatlannak bizonyultak a magyar tanulók számára.

Az oktatásügyi minisztérium e tárgyban vizsgálatot rendelt el, majd úgy határozott, hogy a nemzetiségi iskolák tanulói azokhoz a tantárgyakhoz, amelyeket románul tanulnak, a román tankönyvek mellé kapiják meg azok anyanyelvű változatát is.¹¹ Ezt a rendelkezést azonban nem hajtották végre, a román tankönyvek magyar változatából csak egyszer jelent meg egy silány fordítású VIII. osztályos történelemkönyv.

A magyar nyelvű és irodalom tankönyveket magyar szakemberek készítették ugyan, de azokban az anyag jelentős részét a román irodalomból fordított szemelvények alkották, amelyek különben a román irodalom tananyagában is szerepeltek.

A felvételi vizsgákra való felkészülés állandó gondot jelentett a magyar nemzetiségű tanulóknak. Az 1968. évi 11-es tanügyi törvény előírta ugyan az anyanyelv használatának lehetőségét a felvételi vizsgákon, de ezt a rendelkezést a későbbiek során nem vették figyelembe. Az anyanyelv használata a felvételin teljesen esetlegessé, bizonytalanná vált, gyakran előfordult, hogy a szóban forgó intézmény csak az utolsó napokban tudta meg, hogy magyar nyelvű felvételt is tarthatnak. Ez a tudatos „húzd meg, ereszd meg” politika is arra kényszerítette a szülőket egy részét, hogy gyermekeiket román iskolába adják.

A magyarellenes politikának részeként a fiatal magyar értelmiséget fokozatosan kiszorították a városokból. Az egyetemek, főiskolák, tanítóképzők magyar végzettségű tanügyi minisztérium szinte teljes egészében falusi iskolákba helyezte, ahonnan gyakran csak évtizedek múlva tudtak előbbre lépni. Közben az egyetemről, a múzeumokból, a könyvtárakból egyre fogytak a magyar nemzetiségű tanárok, muzeológusok, tudományos kutatók.

Az 1980-as évek közepétől a román homogenizáló törekvések egyre erősödtek, az „egységes román szocialista nemzet” hangoztatása mind gyakoribbá vált. A magyarnyelvű oktatás elleni támadások most már alig titkolt célja a magyar iskolahálózat végleges felszámolása volt.

A nagy hagyományokkal rendelkező nagyenyedi tanító- és óvónőképzőt már 1979-ben megszüntették, a magyar tanítóképzést csökkentett létszámmal a nagyváradi és székelyudvarhelyi pedagógiai líceum látta el.¹² (Pl. 1988–89-ben Kolozs megye a váradi tanítóképzőbe 7 helyet kapott!)

A tanártoábbképzés, a véglegesítő, valamint az I. és II. fokozathoz szükséges vizsgák nyelvé a román lett. 1985 őszétől a magyar tanítók és a magyar nyelv és irodalom szakos tanárok módszertani körét megszüntették és besorolták őket a román körökbe. (A többi tantárgyat oktató magyar nemzetiségű tanárok már rég a román körök tagjai voltak.)

¹⁰ Nemzetiségi oktatás Románia Szocialista Köztársaságban: Bukarest 1982. 195. old. (Az oldalszám a románnyelvű kiadásra vonatkozik.)

¹¹ Murvai László: Társadalom és iskola. Bukarest 1983. 15. old.

¹² Bakó Botond–Demény Piroska–Józsa Miklós (összeállította): 150 éves a nagyenyedi tanítóképzés. Marosvásárhely. 2003. 28. old.

1985–86-ban a Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen a véglegesítő vizsgára jelentkező magyar nyelv és irodalom szakos tanárok a pedagógia és az ideológiai tantárgy előadásait még magyarul hallgatták, de néhány nap múlva a vizsgán már csak románul felelhettek.

1986-ban a *Didaktikai és Pedagógiai Könyvkiadó* nemzetiségi szerkesztőségét megszüntették, nyilván abból a megfontolásból, hogy a jövőben Romániában nem lesz szükség magyar tankönyvekre.

A román nemzetiségű tanfelügyelők, iskolaigazgatók ezekben az években már megkövezték, hogy az ellenőrzések alkalmával az órákat a magyar tanárok román nyelven tartsák. A magyar tanár többnyire csak az órára való bemenetelekor tudta meg, hogy látogatója lesz és az óra nyelve a magyar helyett román kell legyen.

A tanügyminisztérium minden eszközt felhasznált, hogy a magyar nyelvű oktatásban az *óraszámot* csökkentse. Az 1985–86-os tanév közepétől elrendelték a *VII. osztályos alkotmánytan* – a nemzetiségek egyenjogúságát bizonygató tantárgy – román nyelven való tanítását. Az utasítás szóbeli formában érkezett, de azt a román iskolaigazgatók végrehajtották, az önkényes intézkedés ellen tiltakozókat a tanfelügyelőség fegyelmivel sújtotta.

Ugyancsak ettől a tanévtől minisztériumi utasításra *Románia történelmét* csak román nemzetiségű tanárok taníthatták. Általános gyakorlatá vált, hogy a magyar tannyelvű osztályokban bizonyos tantárgyakat, mint az *idegen nyelvet* (angolt, németet, franciát), az *éneket*, a *rajzot*, a *tornát*, a *műhelygyakorlatot* román nemzetiségű – a magyar nyelvet nem ismerő – tanárok tanították. A hivatalos indoklás szerint ezeknél a tantárgyaknál a nyelvnek úgymond csak másodlagos szerepe van. Ez az intézkedés számos magyar nemzetiségű tanár katedrájának megszűnését jelentette.

Teljesen felborította a magyar nyelvű elemi iskolák munkarendjét az a rendelet, amely az 1986–87-es tanévtől kezdve bevezette a magyar *III. és IV. osztályban a földrajz és történelem* román nyelven való tanítását. A magyar kisiskolások alig értették a román iskolák számára készült tankönyvek nyelvezetét, amelyekben szülőföldjük helyiségnevei is csak románul szerepeltek. A magyar tanítókat a tanév végén kötelező román nyelvtanfolyamokra osztották be.

Ezekben az években a tanórákon kívüli mindenfajta tevékenység – a *sólyom-*, *pionír-*, *KISZ-foglalkozások*, *politikai információs órák*, *PAP-honvédelmi ismeretek oktatása*, *tantárgyolimpiák*, *iskolai ünnepélyek* stb. csak román nyelven folyhattak. Diákfoglalkozásokat, osztálykirándulásokat csak román osztályokkal közösen lehetett szervezni.

Ilyen körülmények között *a magyarul tanuló diákok száma ugrásszerűen csökkent*. Az 1980–1986-os évek között az általános- és középiskolában tanuló magyar diákok statisztikai adatai a következő képet mutatták:¹³

Év	Általános iskolák		Középiskolák	
	Szám szerint	Összes diák százalékában	Szám szerint	Összes diák százalékában
1980	179 569	5,42%	28 568	2,91%
1985	80 806	2,66%	16 284	1,31%
1986	60 000	2,00%	16 000	1,31%

Kolozsvár líceumaiban a IX. és XI. magyar osztályokban tanuló diákok létszáma öt év alatt csaknem a felére csökkent: 1983–84-ben 1091 (IX.o.) és 428 (XI.o.) tanuló, 1984–85-ben 910 (IX.o.) és 489 (XI.o.) tanuló, 1988–89-ben 504 (IX.o.) és 162 (XI.o.) tanuló járt magyar osztályba.¹⁴

A magyar nyelvű oktatásra a Ceauşescu-korszak utolsó éveiben tovább fokozódott a nyomás, 1984-től megkezdődött a még megmaradt néhány magyar nyelven oktató líceumba *a román osztályok telepítése*. Kolozsváron ezáltal megszűnt a két magyar tannyelvű líceum a *Brassai Sámuel* nevét viselő és a *3-as Matematika-Fizika*. Ez utóbbi líceum magyar diákjai a román osztályok megjelenésekor fekete zászlót tüztek ki, az iskolát azonnal megszállta a titkosrendőr-

¹³ B. Kovács András: Szabályos kivétel. A romániai magyar oktatásügy regénye. Bukarest 1997. 39. old.

¹⁴ Kolozs-megye liceumi hálózatról. Vö.: Igazság, 1983. június 11. 1984 június 20., Erdélyi Tudósítások 1989. 4.

ség a Securitate. Az *Ady-Sincai Liceumban* – az egykor oly híres Református Kollégium utódiszkolájában – már csak két magyar osztály működött. És ezek is milyen magyar osztályok voltak! Az ún. magyar X. osztályban a 16 tantárgyból már csak 6-ot tanultak magyar nyelven.

1985 és 1989 között a hatalom országserzte megkezdte a román nemzetiségű, a magyar nyelvet nem beszélő tanárok kihelyezését a magyar iskolákba. Ez azt jelentette, hogy olyan tantárgyakat is románul kezdtek tanítani, amelyeket az oktatási törvény szerint anyanyelven kellene előadni. Az oktatási nyelv a kihelyezett tanár anyanyelvétől függ, szólt a bizalmas utasítás.

1985 szeptemberében *Hargita megyében* 191 magyarul nem beszélő tanárt neveztek ki a magyar tagozatra, 1985-ös és az 1986-os tanév kezdetén *Kovácsna megyében* pedig 282 a magyarul nem tudó kihelyezett tanárok száma.¹⁵ Az 1987–88-as tanévben *Kolozs megyében Körösfőn* a földrajzot, *Széken* a fizikát, *Tordaszentlászlón* a történelmet, *Zsobokon* a fizikát és a kémiát tanították románul az úgynevezett „missziós tanárok”.

1986–87-től megkezdődött az *iskolák külső jellegének az elrománosítása*. A tanév elején a tantermekből, folyosókról eltávolították a magyar nyelvű feliratokat, a magyar vonatkozású képanyagot. Még a tantermekben kötelező Ceauşescu-idézetek is csak román nyelvűek lehettek. A tanévzáró ünnepélyeket csak románul lehetett tartani, a magyar nyelvű ünnepi beszédeket, műsorokat betiltották. Ebben a tanévben először a ballagó magyar diákok ajkát egyetlen magyar szó sem hagyhatta el.

És ez még nem volt minden. Kidolgozták az erdélyi magyar diákok Kárpátokon túli román középiskolákba kényszerítésének tervét, helyükbe a Regátból román osztályokat hoztak volna. Kolozs megyében a program az 1988–89-es tanévben indul – jelentette be 1988. július 12-én Kolozsváron az iskolaigazgatók előtt – Marianna Răduţiu főtanfelügyelő.¹⁶

Szerencsére 1989 decemberében a történelem kereke nagyot fordult, ennek a tervnek végrehajtására a diktatúrának már nem maradt ideje.

Sebestyén Kálmán

Pályázati felhívás amatőr kutatók számára

Az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója alkalmából a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, a Nyíregyházi Főiskola Történettudományi Tanszéke, a Jósza András Múzeum, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, valamint a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület helytörténeti pályázatot hirdet amatőr kutatók számára. Elsősorban olyan dolgozatokat várunk, amelyek a forradalom és szabadságharc résztvevőinek elbeszélésén alapulva, eredeti dokumentumok és fényképek felhasználásával ábrázolják egy-egy település, kisebb régió eseményeit, vagy családok élettörténetén, személyes sorsokon keresztül mutatják be az ún. ötvenes éveket, a forradalmat és a megtorlást. Különösen értékesek lehetnek a forradalmárok visszaemlékezései, a velük készített interjúk és a róluk írt portrék.

A pályázatra 10–30 oldal terjedelmű, géppel írt (A/4-es lap, 1,5 sortáv, 12-es betűnagyság), nyomtatásban meg nem jelent dolgozatot fogadunk el.

Pályadíjak: 1. díj: 35 000 Ft, 2. díj: 30 000 Ft, 3. díj: 25 000 Ft.

A pályaműveket 2006. augusztus 21-ig kérjük eljuttatni a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárba (4400 Nyíregyháza, Széchenyi u. 4.). Az ünnepélyes díjkiosztás előreláthatólag 2006 szeptemberében lesz a 13. Szabolcs-Szatmár-Beregi Nemzetközi Levéltári Napon.

¹⁵ Tóth Sándor: Jelentés Erdélyből. 1987. Magyar Füzetek Könyvei. 130–131. old.

¹⁶ Erdélyi Magyar Hírügynökség Jelentése. 1988/49.